7-SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA MATN USTIDA ISHLASH STRATEGIYALARI

Ergashev Jasur Bolta o‘g‘li

Annotatsiya: Mazkur tezisda 7-sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda matn ustida ishlash strategiyalarining ahamiyati va metodik imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qib tushunish, o‘qish savodxonligi, matn ustida ishlash, o‘qish strategiyalari, matn tahlili, asosiy g‘oya, ona tili ta’limi.

Аннотация: В тезисе рассматриваются значение и методические возможности стратегий работы с текстом в развитии навыков читательского понимания у учащихся 7-го класса.

Ключевые слова: читательское понимание, читательская грамотность, работа с текстом, стратегии чтения, анализ текста, основная идея, обучение родному языку.

Abstract: This paper examines the importance and methodological potential of text-based strategies for developing reading comprehension skills among seventh-grade students.

Keywords: reading comprehension, reading literacy, text-based activities, reading strategies, text analysis, main idea, mother tongue education.

Ona tili ta’limining muhim vazifalaridan biri o‘quvchilarda matnni shunchaki o‘qish emas, balki uning mazmunini anglash, axborotlarni o‘zaro bog‘lash, muallifning asosiy fikrini aniqlash va o‘qilgan ma’lumotlar yuzasidan mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bugungi ta’lim jarayonida o‘qib tushunish savodxonligi o‘quvchining tilga oid bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llashi, axborotni tahlil qilishi hamda o‘z fikrini asoslay olishi bilan chambarchas bog‘liq. Xalqaro tadqiqotlarda ham o‘qish savodxonligi turli matnlardagi axborotlarni tushunish, ulardan foydalanish, ularni baholash va ular haqida fikr yuritish qobiliyati sifatida qaraladi. Masalan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) PISA tadqiqotlarida o‘qish savodxonligi o‘quvchining matn bilan ishlash jarayonidagi anglash, qo‘llash, baholash va mulohaza yuritish faoliyati orqali izohlanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchini tayyor ma’lumotni qabul qiluvchi emas, balki matn mazmunini faol ravishda quruvchi va talqin qiluvchi subyekt sifatida ko‘rishga asos beradi. 7-sinf o‘quvchilari bilan ishlashda mazkur masala alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bu bosqichda o‘quvchilardan faqat matnda bevosita ifodalangan ma’lumotlarni topish emas, balki turli fikrlar o‘rtasidagi munosabatni aniqlash, sabab va oqibatni farqlash, dalillarni tahlil qilish hamda muallif pozitsiyasini tushunish ham talab etiladi.

O‘qib tushunish ko‘nikmasi murakkab kognitiv jarayon bo‘lib, unda o‘quvchi matnda ifodalangan axborotni qabul qilish bilan bir qatorda, uni avvalgi bilimlari bilan bog‘laydi, mazmuniy munosabatlarni aniqlaydi va o‘ziga xos talqin hosil qiladi. Mazkur jarayonning samaradorligi matnning mazmuni va tuzilishi, o‘quvchining lug‘at boyligi, mavjud bilimlari hamda o‘qishdan ko‘zlangan maqsadiga bog‘liq. Shu jihatdan o‘qib tushunishni faqat o‘qilgan matn yuzasidan savollarga javob berish yoki uning mazmunini qayta bayon etish bilan tenglashtirish mumkin emas. U axborotni topish, mazmunni yaxlit anglash, xulosa chiqarish va o‘qilgan ma’lumotni tanqidiy baholash kabi o‘zaro bog‘liq aqliy faoliyatlarni qamrab oladi.

OECDning PISA 2018 o‘qish savodxonligi doirasida axborotni topish, matnni tushunish hamda uni baholash va mazmuni yuzasidan fikr yuritish o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida yoritiladi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, 7-sinf ona tili darslarida qo‘llanadigan strategiyalarni uchta asosiy yo‘nalishda tashkil etish mumkin: axborotni aniqlash, matn mazmunini talqin qilish va o‘qilgan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ma'lumotni baholash. Bu tasnif o'quvchilarning matn bilan ishlash faoliyatini rejalashtirish va topshiriqlarni ko'zlangan natijaga muvofiq ishlab chiqishga imkon beradi.

Birinchi yo'nalish — matndan kerakli axborotni topish strategiyasi. Bunda o'quvchi matnni ma'lum maqsad asosida o'qiydi, tayanch so'z va iboralarni aniqlaydi, muhim ma'lumotlarni ikkinchi darajali tafsilotlardan farqlaydi. Masalan, o'quvchiga matndan muayyan hodisa sababi, qahramonning xatti-harakatiga doir dalil yoki muallif keltirgan asosiy ma'lumotni topish vazifasi berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchini matnni tartibsiz o'qishdan maqsadli izlashga yo'naltiradi.

Ikkinchi yo'nalish — matn mazmunini talqin qilish strategiyasi. Ushbu jarayonda o'quvchi alohida gaplar yoki xatboshilarda ifodalangan fikrlarni o'zaro bog'laydi, matnning asosiy g'oyasini aniqlaydi va sabab-oqibat munosabatlarini izohlaydi. Shuningdek, notanish so'zlarning ma'nosini kontekst orqali anglash, sarlavhaning matn mazmuniga munosabatini aniqlash va matnda bevosita aytilmagan xulosalarni chiqarish kabi faoliyatlar ham shu yo'nalishga kiradi. Bunday ishlar o'quvchining matnni yaxlit mazmuniy birlik sifatida qabul qilishiga yordam beradi.

Uchinchi yo'nalish — matnni baholash va mustaqil fikr yuritish strategiyasi. Bunda o'quvchi muallifning nuqtayi nazarini aniqlaydi, fikrlarni tasdiqlovchi dalillarni baholaydi va o'qilgan mazmunni o'z bilimlari bilan qiyoslaydi. Masalan, "Muallif fikrini qaysi dalillar bilan asoslagan?", "Matndagi xulosaga qo'shilasizmi? Javobingizni matndan dalil keltirib izohlang" kabi savollar o'quvchini asoslangan munosabat bildirishga undaydi. Bu faoliyat matn mazmunini shunchaki takrorlashdan farqli ravishda, axborotga tanqidiy yondashishni shakllantiradi.

7-sinf ona tili darslarida mazkur strategiyalarni alohida-alohida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida qo'llash maqsadga muvofiq. Masalan, o'quvchi avval matndan muhim ma'lumotni topishi, keyin uning asosiy g'oya bilan bog'liqligini izohlashi, so'ngra muallif fikriga munosabat bildirishi mumkin. Bunda topshiriqlar oddiydan murakkabga qarab tuzilishi, o'quvchidan talab etiladigan fikrlash amallari esa aniq belgilanishi lozim. Matn ustida ishlash strategiyalarini dars jarayonida uch bosqichda amalga oshirish mumkin. Birinchi bosqichda o'quvchilarning matn mavzusiga doir avvalgi bilimlari faollashtiriladi, sarlavha va tayanch birliklar asosida matn mazmuni taxmin qilinadi. Bu faoliyat o'quvchining o'qish maqsadini anglashiga va yangi axborotni mavjud bilimlari bilan bog'lashga tayyorlanishiga yordam beradi. Ikkinchi bosqichda matnni maqsadli o'qish, asosiy fikrni aniqlash, muhim ma'lumotlarni ajratish va mazmuniy munosabatlarni izohlashga yo'naltirilgan topshiriqlar bajariladi. Uchinchi bosqichda esa matn umumlashtiriladi, xulosalar chiqariladi va muallifning fikri dalillar asosida baholanadi. Masalan, o'quvchilarga ekologik muammolar haqida axborot matni taqdim etilganida, dastlab sarlavhaga qarab matnning ehtimoliy mazmunini taxmin qilish topshirig'i berilishi mumkin. O'qish davomida ular muammoning sabablari va oqibatlarini ajratadi, muallif keltirgan dalillarni aniqlaydi. Yakuniy bosqichda esa matnning asosiy g'oyasini bir yoki ikki gap bilan ifodalash, muallif xulosasini matndan dalillar bilan asoslash va muammoga o'z munosabatini bildirish so'raladi.

O'qib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish ona tili ta'limining muhim vazifalaridan biri bo'lib, o'quvchining matndagi axborotni anglash, mazmuniy bog'lanishlarni aniqlash, xulosa chiqarish va o'z fikrini dalillar bilan asoslash qobiliyatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. 7-sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ta'lim jarayonida mazkur ko'nikmalarni rivojlantirish uchun matn ustida ishlash strategiyalaridan izchil va maqsadli foydalanish zarur.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M., Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Iste'dod, 2008. — 180 b.
2. Kolb D.A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1984. — 256 p.
3. Mahmudov N.M. Ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018. — 256 b.
4. Piaget J. The psychology of intelligence. — London: Routledge & Kegan Paul, 1950. — 182 p.
5. Vygotsky L.S. Mind in society: The development of higher psychological processes. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. — 159 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.